

Андреја Катанчевић, мастер права*

ПОВРЕДА ТЕЛА И НАДОКНАДА ШТЕТЕ У СТАРОМ РИМУ

Чланак испитује границе између деликата *iniuria* и *damnum iniuria datum*, кроз језичко, системско и историјско тумачење одломака *D.9.2.5.3*, *D.9.2.7.pr*, *D.19.2.13.4*, *D.9.2.27.17* и *Coll. 2.4.1* и њихову интерполационистичку анализу. Аутор покушава да одговори на три питања. Прво, да ли су имовинске последице телесних повреда биле укључене у појам *damnum iniuria datum* пре Јустинијанове реформе? Друго, која тужба се користила за надокнаду те штете, уколико то није била *actio legis Aquiliae (utilis)*? Најзад, уколико су Јустинијанови компилатори проширили појам *damnum* и на трошкове лечења и изгубљену зараду због неспособности за рад, шта их је навело да изведу такву реформу?

Кључне речи: *Damnum*. *Sumptus*. *Lex Aquilia*. *Iniuria*. *Damnum iniuria datum*.

1. УВОД

Римско право, за разлику од савременог, није познавало генералну тужбу. Да би један однос био правно заштићен било је потребно да је странкама које се налазе у њему дата тужба којом би могле да штите своје интересе. Тек уколико би неко имао право да свој интерес заштити тужбом, он би био титулар неког субјективног права. Римски правни систем зато није био каталог субјективних права, већ списак тужби које су се могле користити у одређеним случајевима.

Средином V века пре н.е. Римљани су увели тужбу која се могла користити за случај телесне повреде. То је била *actio iniuriarum*¹.

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, *andreja.katancevic@gmail.com*.

¹ О телесним повредама и деликту инјурије дуго је једини рад у домаћој романистици био Пуханов чланак из 1955, вид. Иво Пухан, „Инјурија Закона дванаест

Њоме се у прво време могла захтевати композиција или алтернативно талион. Најкасније од II века пре н.е. њоме се захтевала новчана сума која је процењивана у сваком конкретном случају. Нема сведочанстава о томе да ли је овом тужбом досуђивана и имовинска штета настала телесном повредом. По мишљењу већине романиста 286. године пре н.е. Аквилејевим плебисцитом уведена је *actio legis Aquiliae*.² Овим законом, односно тужбом, је први пут у историји права успостављен институт противправно проузроковане штете³ (*damnum iniuria datum*). Да би ова тужба могла бити примењена требало је да буду испуњена два основна услова. Прво, требало је да противправно настане оштећење на некој ствари (објекту својине). Поред тога било је потребно да по власника ствари настане имовинска штета (*damnum*). Постојање штете је до краја еволуције римског права остало предуслов аквилејанксе тужбе. Услов оштећења ствари је у Јустинијановој кодификацији знатно ублажен.

Већ у класичном периоду се поставило питање да ли људско тело може бити *res* (ствар) у смислу Аквилејевог закона односно да ли се телесна повреда може сматрати оштећењем ствари. У римском праву човек односно људско тело је могло да буде предмет својине. Рим је био најразвијеније робовласничко друштво у историји. Роб је третиран на исти начин као и била која друга ствар. Повреда роба је сматрана оштећењем ствари, баш као да је реч о било ком другом предмету својине. Међутим, повреда слободног човека није третирана на исти начин:

таблица“, *Годишник на Правно економскиот факултет во Скопје 2/1955*. Последњих година о тој теми су брањена чак два рада, Андреја Катанчевић, *Инјурија преткла сичног права*, Београд 2009 (мастер рад) и Огњен Вујовић, *Инјурија*, Београд 2010 (магистарска теза). О овом деликту су недавно у овом часопису објављена два чланка: А. Катанчевић, „*Iniuria alteri facta* преткласичног римског права“, *Анали Правног факултета у Београду (Анали ПФБ)* 1/2010, 288 и Огњен Вујовић, „Корени деликата *iniuria* и *convicium*“, *Анали ПФБ* 2/2010, 260.

² О проблему значења речи *damnum* Аквилејевог закона, као и о томе шта тај појам обухвата, води се интересантна расправа. Аквилејев закон је тема која привлачи пажњу чак неколико домаћих аутора, што је реткост у српској романистици, вид. Милена Полојац, „*Lex Aquilia* у интерпретацији класичне јуриспруденције“, *Правни капацитети Србије за европске интеграције IV* (ур. Стеван Лилић), Београд 2009, 94; Милена Полојац, *Actio de pauperie and Liability for Damage Caused by Animals in Roman Law*, Београд 2003; Драгољуб Поповић, „Систем Аквилејевог закона“, *Анали ПФБ* 1/1987, 63; Самир Аличић, *Класично схватање речи damnum у поглављу Дигеста Ad legem Aquilianam (9.2)*, Београд 2011 (докторска дисертација).

³ Треба поменути да то још увек није био институт *надокнаде* штете. Овај институт је вероватно уведен прво у уговорном праву у оквиру контраката *bonae fidei*.

*D.9.2.13.pr. Ulpianus libro 18 ad edictum. Liber homo suo nomine utilem Aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur.*⁴

Дакле, слободан човек није могао да подигне аквилијанску тужбу у случају повреде сопственог тела. У ту сврху му је претор из разлога корисности давао тужбу по угледу на *actio legis Aquiliae*, јер је тело слободног човека непроцењиве имовинске вредности. Повреда тела слободног човека се није сматрала повредом имовине. У том случају су једино трошкови лечења и пропуштена зарада могуће имовинске последице.⁵ Овакав режим тужбе је последица њене дуге еволуције. Наиме, у III веку пре н.е. тужбом за противправну штету се тражила највећа вредност оштећење ствари у последњих месец или годину дана (*quanti ea res erit*). Како вредност тела слободног човека није било могуће проценити, тужбом се није имало шта захтевати. У Јустинијановом праву осуда је гласила на онолико колико је власник оштећен (*id quod interest*). Дакле, није више било важно колика је вредност оштећење ствари и да ли је она уопште процењива. Једино је власникова штета била од значаја.

3. УЛПИЈАН

Постоји неколико имовинских последица телесних повреда. У данашњем праву то су пропуштена зарада због неспособности за рад и трошкови лечења. Може се са сигурношћу рећи да су и римски правници познавали ове облике штете. Њихов најранији помен је у *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. Поред изгубљене зараде и медицинских трошкова, у римском праву постоји још једна имовинска последица телесних повреда. Како је људско тело у римском праву објект права, када се ради о робу, његово оштећење подлеже грађанскоправној одговорности. Пошто је оштећење тела роба третирано на исти начин као оштећење било које друге ствари, о томе на овом месту неће бити речи.

О овим облицима штете Улпијан говори у једној од својих књига о едикту. Она је сачувана у два извора. То су Дигеста и *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. Док се у Дигестама ова књига

⁴ „Слободан човек има у своје име аквилијанску тужбу из разлога корисности: директну, наиме, нема, будући да је јасно да нико није власник свог тела“, превод С. Аличић, 179. Витман тврди да је овај фрагмент интерполисан, док Аличић то негира, в. Roland Wittmann, *Die Körperverletzung an Freien im klassischen römischen Recht*, München 1972, 76; С. Аличић, 179.

⁵ Ови облици штете у римском праву се овде анализирају на општи начин. То значи да неће детаљно бити речи о посебним случајевима, као што су квазиделикти и *actio de pauperie*. О томе вид. М. Полојац (2003).

помиње као осамнаеста књига о едикту, у *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* се наводи као деветнаеста. Поређењем два текста се може лако закључити да се они односе на исти Улпијанов одломак. Међутим, ови извори не наводе Улпијана на исти начин:

Coll.2.4.1 Ulpianus libro 19 ad edictum. Rupisse eum utique accipiemus, qui vulneraverit, vel virgis vel loris vel pugnīs caedit, vel telo quove alio vis genere sciderit hominis corpus vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum datum est. Ceterum si nullo servum pretio viliores deterioresve fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque erit agendum. Ergo et si pretio quidem non sit deterior factus servus, verum sumptus in salutem eius et sanitatem facti sunt, in haec nec mihi videri damni Aquilia lege agi posse.

D.9.2.27.17 Ulpianus libro 18 ad edictum. Rupisse eum utique accipiemus, qui vulneraverit, vel virgis vel loris vel pugnīs cecidit, vel telo vel quo alio, ut scinderet alicui corpus, vel tumorem fecerit, sed ita demum, si damnum iniuria datum est: ceterum si nullo servum pretio viliores deterioresve fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque erit agendum dumtaxat: Aquilia enim eas ruptiones, quae damna dant, persequitur. Ergo etsi pretio quidem non sit deterior servus factus, verum sumptus in salutem eius et sanitatem facti sunt, in haec mihi videri damnum datum: atque ideoque lege Aquilia agi posse.

Дакле, док у Дигестама Улпијан тврди да се за трошкове због здравственог стања може користити аквилијанска тужба,⁶ дотле се у *Collatio* та могућност негира. Ова разлика у текстовима може да се објасни на три начина: или је реч о интерполацији у Дигестама, или у *Collatio*, или су оба текста интерполирана. Није могуће одредити се са сигурношћу за неко од ових решења. Ипак, знамо да су састављачи Дигеста били склони интерполацијама ради уношења новина. Састављач *Collatio* није за циљ имао новелирање, па је вероватно био мање склон интерполацијама. С друге стране, *Collatio* је настао око 80, а Дигеста око 300 година после Улпијанове смрти.⁷ Чини се зато да је вероватније *Collatio* вернији оригиналу. Из *Collatio* произлази да у време његовог писања (крај III, почетак IV века) није било могуће подићи аквилијанску тужбу поводом трошкова лечења

⁶ „Свакако, сматрамо да је уништио и онај ко је ранио, или шибама или бичевима или песницама ударао, или оружјем или нечим другим, да би расекао нечије тело или начинио оток, али само уколико је учињена противправна штета; али уколико вредност роба није умањена нити је он обезвређен, Аквилија се не примењује и треба тужити само за инјурију; Аквилија, наиме, кажњава она оштећења којима се причињава штета. Дакле и уколико роб у погледу цене заправо није учињен мање вредним, али су начињени трошкови због његовог здравља и здравственог стања, у овоме (случају) ми се чини да је причињена штета; као и да се према томе може тужити по основу Аквилијевог закона“, превод С. Аличић, 191.

⁷ Обично се узима да је Улпијан умро на самом почетку владавине Александар Севера (222-235) *Collatio* је највероватније написан крајем III или почетком IV века. Дигеста су писана почетком тридесетих година VI века.

и пропуштене зараде.⁸ После доношења Дигеста (VI век) то јесте било могуће. Дакле, правило је измењено у периоду између писања два текста. Како је Јустинијанова кодификација подразумевала и опсежне правне реформе, највероватније је до ових измена дошло баш приликом састављања Дигеста.⁹ О претходним реформама ове правне материје немамо никаквих података.

Уколико тада није било могуће аквилијанском тужбом тражити надокнаду трошкова због повреде роба, тим пре је то било немогуће када је у питању био слободан човек. Вероватно је она прво употребљавана за надокнаду штете приликом рањавања робова, па тек онда слободних.¹⁰

4. ЈУЛИЈАН

О овом проблему остала су још два Улпијанова одломка, у којима он цитира Јулијана:

D.9.2.5.3 Ulpianus libro 18 ad edictum Si magister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? Et Iulianus scribit Aquilia teneri eum, qui eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti ingenuo filio familias, parum bene facienti quod demonstraverit, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa: an ex locato, dubitat, quia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti: sed lege Aquilia posse agi non dubito.¹¹...

⁸ Аличих сугерише да је можда текст у *Collatio* скраћен и да се није дозвољавала директна тужба, али јесте она из разлога корисности. У Јустинијановом праву је, каже он, нестало разликовања између *actio directa* и *actio utilis* па су његови компилатори само поједноставили текст, С. Аличих, 192.

⁹ Тако мисле и Фон Липтов, Виакер, Јарон, Герке и Берендс: Ulrich von Lübtow, *Untersuchungen zur lex Aquilia de damno iniuria dato*, Berlin 1971, 128; Franz Wieacker, *Textstufen klassischer Juristen*, 1960, 223; Reuven Yaron, „Semitism in Ulpian?“, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 55/1987, 14; Theodor Joseph Gerke, „Geschitliche Entwicklung der Bemessung der Ansprueche der „lex Aquililia“ (Mit einem vergleichenden Ausblick auf die geschichtliche Entwicklung der Ansprueche aus Furtum)“, *Studia et documenta historiae et iuris (SDHI)* 23/1957, 97; Okko Behrends, „La nuova traduzione tedesca dei Digesta e la critica interpolazionistica“, *INDEX* 25/1997, 43 54. Против в. Max Kaser, *Das römische Privatrecht*, München 1971, 622 фн. 43. О старијој литератури вид. U. von Lübtow, 129 фн. 200.

¹⁰ Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations*, Oxford 1996, 1015.

¹¹ „Ако учитељ за време подучавања рани или убије роба, поставља се питање да ли он одговара по Аквилијевом закону, као да је противправно учинио штету. Јулијан

*D.9.2.7.pr.Ulpianus libro 18 ad edictum Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter vitium oculum sit habiturus, et impendia, quae pro eius curatione fecerit.*¹²

*D.19.2.13.4 Ulpianus libro 32 ad edictum Item Iulianus libro octagesimo sexto digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: sed et de Aquilia supra diximus. Iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat, quia non iniuriae faciendae causa hoc fecerit, sed praecipendi.*¹³

Последњи извор, који говори о овом примеру је египатски пергамент из III или IV века.¹⁴

*PSI XIV 1449 (recto) .g. [... esse actionem ex] locato pa[tri eius Iul(ianus)] dicit, iniu[r]iarum a(u)t(em) ne]gat, quia no[n iniuriariae fa]ciendae c(ausa) id [fecerit] sed praeci[piendi. se] d et de Aquil[ia quid sen]tiamus alio [(com)m(en)tario tradi] dimus.*¹⁵

Дакле, реч је највероватније о истом месту код Јулијана, у коме он разматра случај рањавања ученика од стране његовог мајстора.¹⁶

пише да онај ко ученику избије око у току подучавања одговара по Аквилејевом закону. То више треба рећи ако дође до убиства. Код њега је наведен слећи пример: обућар је дечака, каже он, ученика, слободног *filius familiae*, који је лоше направио оно што му је показао, тако ударио калупом по глави да је ученику избио око. Јулијан каже да ту не долази у обзир примена *actio iniuriarum*, јер га он није ударио у намери да учини инјурију, него ради опомињања и учења; Јулијан сумња да би могла доћи у обзир *actio locati*, јер је учитељу дозвољен само лакши облик кажњавања. Ја уопште не сумњам да се у овом случају може водити спор по основу Аквилејевог закона“, превод М. Полојац, *Практикум за римско право*, Београд 2009, 283.

¹² „Овом тужбом отац ће добити онолико, колико буде имао мање од рада свог сина због уништеног ока и трошкове које је имао за његово лечење“, превод С. Аличић, 184.

¹³ „Такође Јулијан пише у осамдесетшестој књизи Дигеста, ако обућар дечака који је нешто недовољно добро израдио тако жестоко удари по врату, да му избије око, његов отац има тужбу *ex locato*: наима, иако је учитељу допуштено лако кажњавање, ипак се није држао ограничења: а то смо и о Аквилеји горе рекли. Међутим, Јулијан негира да му припада тужба по основу инјурије, јер то није учињено да би нанео инјурију, већ ради подучавања“, превод *ibid.*, 180.

¹⁴ *Papiri della Societa Italiana XIV*, 1957 1449, које је издао *Arangio Ruiz*. Реч је о египатском папирусу из VI века.

¹⁵ „Јулијан каже да његов отац има тужбу *ex locato*, док (тужбу) из инјурије негира, јер то није учинио да би нанео инјурију, већ ради подучавања. А и оно што смо чули о Аквилеји пренели смо у другом тому“, превод С. Аличић, 181.

¹⁶ Интересантно је да Улпијан у првом одломку случајеве рањавања роба и слободног *filius familiae* разматра истовремено. О могућим интерполацијама вид.

Од ова три извора само трећи није из Дигеста. Он се датира на прекретници из III у IV век, што значи да је старији од Дигеста око 130 година. Интересантно је да он не предвиђа изричито могућност да се подигне аквилијанска тужба у случају трошкова лечења и пропуштене зараде. То у сваком случају говори у прилог тези да аквилијанска тужба није могла да се подигне поводом те врсте штете све до Јустинијанове реформе.

Поред тога, треба обратити пажњу на то шта су Улпијанови, а шта Јулијанови ставови, које Улпијан само преноси. У Јулијановим речима, које Улпијан наводи (или парафразира), помен аквилијанске тужбе јавља се само у првом фрагменту. У њему Јулијан дозвољава њену употребу. Салвије Јулијан је умро вероватно 172. године. Текст из *Collatio*, који је настао више од два века после тога, искључује *actio legis Aquiliae*. Можемо очекивати да је Јулијанов текст интерполисан. Остаје питање да ли је Јулијан уопште разматрао употребу ове тужбе.

У романистици постоји размимоилажење око тога да ли се поводом повреда слободних људи могла користити аквилијанска тужба. Већина писаца сматра да то није било могуће. Тако Волф (*Wolff*) сматра да анализа сва три текста даје негативан одговор.¹⁷ Шулиц (*Shulz*) такође сматра да је мало вероватно да се у класичном праву давала ова тужба за повреде слободног човека.¹⁸ Прингсхајм (*Pringsheim*) тврди да су речи *sed lege Aquilia posse agi non dubito* из D.9.2.5.3 интерполација и да Улпијан уопште није разматрао употребу тужбе у овом случају. По његовом мишљењу у класичном праву је владао принцип *quanti ea res erit*.¹⁹ Аличих се супротставља овом ставу. Он сматра да би тада требало да се одбаце као интерполисани сви извори који говоре о употреби аквилијанске тужбе у случајевима повреде слободног човека.²⁰ Међутим, текстови у истом поглављу Дигеста (9.2) који говоре о тој тужби и повреди слободног човека су D.9.2.13.pr и D.9.2.7.4. Оба су изложена јакој интерполационистичкој критики²¹. О повреди роба говори D.9.2.27.17, за који постоји јасан доказ да је интерполисан, јер не одговара старијем извору *Coll.* 2.4.1.

Ginesta Amargos, „La responsabilidad del maestro zapatero por las lesiones causadas a sus discipulos. (Algunas consideraciones a D.9.2.5.3 Ulp. 18. Ad. Ed.; D.19.2.13.14 Ulp. 32. Ad.ed. y PSI XIV, 1449 R. II 1 9.)“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 39/1992, 141 160. О начину на који је повреда натета вид. Max Schubert, „Der Schlag des Schusters“, *Zeitschrift der Savigny Stiftung* 92/1975, 267.

¹⁷ Hans Julius Wolff, *IURA* 10/1959.

¹⁸ Fritz Schulz, *Classical Roman Law*, Oxford 1969, 591.

¹⁹ Fritz Pringsheim, „Die Verletzung Freier und die 'lex Aquilia'“, *SDHI* 28/1962, 1 13.

²⁰ С. Аличих, 183.

²¹ U. von Lübtow, 118 120.

Фон Липтов (*von Lübtow*) сматра да је чак и текст *D.19.2.13.4* интерполисан, јер се у њему каже *sed et de Aquilia supra diximus*, уместо правилног *sed et lege Aquilia posse agi, ut supra diximus*.²² Насупрот томе, Витман (*Wittmann*) сматра да је већ у класичном праву активна легитимација тужбе толико проширена, да је вероватно да је *pater familias* могао имати аквиланску тужбу у случају повреде његовог сина под влашћу.²³

Ова три фрагмента су значајна за давање одговора на друго питање овог рада: Уколико у овом случају пре Јустинијана није могла да се подигне *actio legis Aquiliae*, која тужба јесте? Чини са да на то питање даје одговор сам Јулијан.

Он искључује могућност подизања контрактне *actio locati*, којом као *actio bonae fidei* може да се захтева надокнада штете. С друге стране, чак и да дозвољава употребу контрактне *actio bonae fidei*, то не би решило проблем на општи начин. Да би се та тужба подигла, странке треба да буду у уговорном односу. Најчешћи случај, повреда од стране неког са ким није закључен контракт, би остао ван домашаја тужбе.

Витман сматра да се у случају (нехатне) повреде лица *alieni iuris* могла подићи *actio legis Aquiliae utilis*,²⁴ те да се фрагменти односе само на *actio directa*. Овај став, међутим, нема никакву потпору у изворима, а и не објашњава шта се дешава у случајевима повреде лица *sui iuris*.

Интересантна је Јулијанова аргументација против *actio iniuriarum*. Он каже да је њена употреба у овом случају немогућа, јер мајстор није ударио шегрта *iniuriae faciendi causa* односно не постоји *animus iniuriandi*, што је услов постојања деликта инјурије. Међутим, поставља се питање, шта у случају када таква намера постоји. Јасно је да би у том случају могла да се подигне *actio iniuriarum*. Од II века пре н. е. то је у потпуности тужба са проценом. Колико је осуђени дужан да плати, процењује се у сваком спору посебно. Шта су били критеријуми по којима се процењивао износ казне не можемо поуздано утврдити. Како је тужба у Јустинијаново време постојала већ дуже од миленијума, нема сумње да су се начини процене казне мењали. С друге стране, да би дошло до надокнаде трошкова лечења и пропуштене зараде, треба да постоји повреда. У случају повреде подиже се *actio iniuriarum*. Казна по тој тужби се процењује у сваком конкретном случају. Истовремено не постоји други начин надокнаде медицинских трошкова и неостварене зараде. Врло је вероватно да је судија приликом одмеравања казне узимао и ту штету у обзир. То

²² *Ibid.*, 117.

²³ R. Wittmann, 90 и даље.

²⁴ *Ibid.*, 63.

објашњава и чињеницу да је она тек тако касно ушли у аквилијански појам *damnum*.

Не треба занемарити ни чињеницу да се у оној верзији Јулијановог фрагмента (*D.9.2.5.3*), који је доспео до нас преко Дигеста и Улпијанових коментара, питање повреде роба и слободног човека разматра на истом месту. Аквилијев закон није под појмом *res* подразумевао слободног човека. Међутим, тужба из инјурије се подизала и у случају повреде роба и у случају повреде слободног човека. Чак се и у Закону XII таблица оне систематизују једна поред друге. Зато није случајно што Јулијан помиње *actio iniuriarum* кад разматра имовинске последице повреда роба и слободног човека.

На крају, уколико погледамо облике инјурије у Закону XII таблица, *os fractum* и *membrum ruptum*, видећемо да они представљају различите степене телесне повреде. Телесна повреда онеспособљава човека за две најважније привредне активности Рима у V веку пре н. е. – рат и физички рад. Можемо да претпоставимо да су децемвири, када су прописивали казне за ова дела, имали у виду и имовинске последице повреда. Сасвим је јасно да се ради о два облика инвалидитета, од којих је вероватно бар један (ако не и оба) трајни. Породичној заједници или држави у којој влада сиромаштво и у којој је глад честа, непродуктивни члан представља велики проблем. Због тога није тешко замислити да се надокнада штете због неспособности за рад и трошкова лечења досуђивала по основу тужбе из инјурије. Чак је могуће да је управо ова штета била главни мотив прописивања овог деликта.

5. ЈУСТИНИЈАН

Последње питање којим се овај рад бави је питање зашто је оваква реформа била потребна. Наиме, може се закључити да су римски правници дуго пре Дигеста знали за имовинску штету насталу услед телесне повреде. Механизам надокнаде ове штете је вероватно био успостављен преко *actio iniuriarum aestimatoria*. И поред тога, компилатори су сматрали да њега треба заменити и да се надокнада ове штете убудуће може захтевати преко *actio legis Aquiliae*. Постоји неколико могућих разлога за то.

Римски правници нису били склони систематизацијама. Ипак, сигурно је да су разликовали појам имовинске и неимовинске штете. Могуће је да им је било логичније да се једна тужба користи за једну, а друга за другу врсту штете. Тако се аквилијанска користила за имовинску, а тужба из инјурије за неимовинску штету. О томе нам сведоче и Дигеста:

*D.9.2.5.1 Ulpianus libro 18 ad edictum Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit: et ideo interdum utraque actio concurrat et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo, qui nocere noluit.*²⁵

Проблем са овим аргументом је у томе што, у строгом смислу те речи, аквилијанска тужба никад није имала реиперсекуторни, већ пенални карактер. С друге стране, за накнаду штете су се користиле *actio doli*, као и контрактне тужбе *bonae fidei*. То значи да на пољу одговорности за имовинску штету *actio legis Aquiliae* није била једина тужба. Поред тога, ми не можемо потпуно да изједначимо римске појмове *damnum* и *contumelia* са савременим појмовима имовинске и неимовинске штете.²⁶ Ипак, оваквим променама у режиму две тужбе се дошло до строжијег разграничења њиховог садржаја.

Други, далеко вероватнији мотив Јустинијанових компилатора лежи у условима примене тужби. Тужба из инјурије се користи само уколико постоји *animus iniuriandi*. С друге стране, аквилијанска тужба може да се подигне чак и уколико постоји нехат: *In lege Aquilia et levissima culpa venit.*²⁷ Тако су кодификатори проширили одговорност и на ону штету која је проузрокована непажњом.²⁸ Овај аргумент нарочито има смисла ако знамо да су они посебно уносили новине у појам грађанскоправне кривице и да су на том пољу новелирана дотадашња правна правила. Степени кривице које познаје данашње право настали су у Јустинијановој кодификацији и изум су оних који су на тој кодификацији радили. Стога, не треба да чуди да им је засметало то што се за *нехатно* проузроковане трошкове лечења и изгубљену зараду није одговарало.

²⁵ „Међутим, под „противправним“ (*iniuriam*) треба да подразумевамо не оно што се под тиме подразумева код тужбе за инјурију због повреде части, већ оно што није учињено у складу са правом, што значи против права, то јест ако неко својом кривицом убије; и стога се понекад стичу обе тужбе и она из Аквилијевог закона и по основу инјурије, али ће постојати две процене, једна имовинске штете (*damni*) друга повреде части (*contumelia*). Стога, као противправну прихватамо ону штету која је учињена нехатом, чак и од стране оног који није хтео да нашкоди“, превод С. Аличић, 61.

²⁶ Иако их Аличић у поменутом раду изједначава, 62. О значењу речи *contumelia* вид. Е. Polay, *Iniuria Types in Roman Law*, Budapest 1986, 181-184.

²⁷ D.9.2.44.pr. *Ulpianus libro 42 ad Sabinum*.

²⁸ Витман тврди да су се управо у Јустинијановом праву коначно оформили *dolus* и *culpa* као услови аквилијанске и тужбе из инјурије, R. Wittmann, 59. Полојац види правну празнину у случајевима нехотичног рањавања слободног човека, М. Полојац (2009а), 104.

На крају, проширење аквилијанске тужбе на пропуштену корист и трошкове који су последица повреде, треба тражити и у продору начела *id quod interest*. Док се у време доношења Аквилијевог закона тужбом захтевала највећа вредност ствари у протеклих месеца или годину дана, у Јустинијановом праву се узима у обзир укупан имовински интерес оштећеног. То значи да су сада утуживи сви трошкови настали поводом оштећења ствари. У романистици је спорно када је овај принцип уведен у режим аквилијанске тужбе.²⁹ Текст *Coll. 2.4.1* свакако говори у прилог томе да, у време када је он писан, овај принцип није био у потпуности на снази, јер тај текст не дозвољава утужење трошкова насталих „због здравља и здравственог стања“ аквилијанском тужбом. Међутим, за тему овог рада није битно то када је начело *id quod interest* настало или уведено, већ само то да је оно у Јустинијановом праву било примењено:

*D.9.2.21.2 Ulpianus libro 18 ad edictum Sed utrum corpus eius solum aestimamus, quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? Et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.*³⁰

То је свакако био један од мотива његове комисије да уведе промене у режим имовинских последица повреда.

6. ЗАКЉУЧАК

Тело слободног човека није сматрано делом имовине у римском праву. Имовинске последице његове повреде су медицински трошкови и изгубљена зарада због трајног или привременог инвалидитета.

Текстови *D.9.2.27.17* и *Coll. 2.4.1*, које цитира исти Улпијанов фрагмент, се различито изјашњавају о могућности употребе аквилијанске тужбе за надокнаду ове врсте штете. Чини се да је веродостојнији *Coll. 2.4.1*, који даје негативан одговор, јер је хронолошки ближи оригиналу и јер су састављачи Дигеста били склони интерполацијама и новелирању. Текст *PSI XIV 1449 (recto)* потврђује ту тезу, јер не помиње изричито могућност употребе тужбе у помнутом случају. Јулијан нигде³¹ чак и не узима у обзир ту могућност.

²⁹ Више о томе вид. С. Аличкић, 155.

³⁰ „Али, да ли процењујемо само колико је његово тело вредело када је убијен, или, радије, колико је био наш интерес да не буде убијен? И користимо ово право, да ће се процењивати колики је интерес“, превод *ibid.*

³¹ Додуше, кроз Улпијанове цитате (парафразе) који су нам једино доступни.

У свим текстовима који помињу имовинске последице телесних повреда се разматра употреба *actio iniuriarum*. Текстови *Coll.* 2.4.1, *D.9.2.5.3*, *D.19.2.13.4* и *PSI XIV 1449 (recto)* имплицитно дозвољавају њено коришћење у тим случајевима. *Actio iniuriarum* је дуго била тужба с проценом. Не постоје сведочанства о томе шта је све улазило у ту процену. С друге стране, немамо никаквих сведочанства о начину надокнаде ове врсте штете пре Јустинијана. Највероватније се она досуђивала као део процене у оквиру тужбе из инјурије. То сугеришу чак и облици инјурије које је познавао Закон XII таблица.

Јустинијанови компилатори су извршили систематизацију тужби за надокнаду имовинске и неимовинске штете. Увели су различите степене кривице, па су и одговорност за трошкове лечења и пропуштenu зараду проширили и на непажњу, на тај начин што су у том случају тужбу из инјурије заменили аквилијанском тужбом. На крају, ту промену су увели и због придржавања начела *id quod interest*, које је било примењено у режиму *actio legis Aquiliae* у кодификацији.

Andreja Katančević, LL.M

Assistant Lecturer

University of Belgrade Faculty of Law

BODILY HARM AND DAMAGES IN THE ANCIENT ROME

Summary

This paper examines the boundaries between two Roman delicts, *iniuria* and *damnum iniuria datum*, through linguistic, systematic and historical interpretation and interpolative analysis of the following texts: *D.9.2.5.3*, *D.9.2.7.pr*, *D.19.2.13.4*, *D.9.2.27.17* and *Coll.* 2.4.1.

The author is trying to answer three questions. Firstly, were the financial consequences of bodily injuries included in the term *damnum iniuria datum* before the Justinian's reform? Secondly, which action was used for exacting damages in such cases, if it was not *actio legis Aquiliae (utilis)*? Finally, if Justinian's compilers included financial consequences of bodily injuries into *damnum iniuria datum*, what prompted them to carry out such a reform?

Key words: *Damnum. – Sumptus. – Lex Aquilia. – Iniuria. – Damnum iniuria datum.*